
ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ

УДК 378.4:008(477.51)

DOI 10.31.65/2520-6966-2020-14f-98-263-277

Г. В. Самойленко

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри слов'янської філології, компаративістики та перекладу
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Випускники Ніжинської вищої школи – відомі діячі культури

Ніжинська вища школа зі своїми складовими навчальними закладами була в Україні унікальним явищем в освітянському середовищі, колектив якого підготував декілька тисяч спеціалістів різних професій. Серед тих, хто прославив свою альма-матер, є і персонажі нашої статті: композитор та музикант, український віолончеліст А. Є. Галенковський, який перші кроки в музиці робив під керівництвом викладача-музиканта Фізико-математичного ліцею Ф. Є. Севрюгіна, відомий професор-музикознавець, фольклорист О. І. Рубець, який, завдяки професору Юридичного ліцею Є. М. Белоброву, почав займатися збиранням і вивченням українських народних пісень, а також випускника цього ж ліцею, відомого співака Ф. Г. Стравинського, що демонстрував свій хист до співів саме у Ніжині у ліцейському церковному хорі та у виступах на місцевій сцені.

Незвичайна і доля випускника Юридичного ліцею С. А. Юрковського, який захопився фотографією, що починала в Росії робити лише перші кроки. Він увійшов в історію фотосправи і як видатний винахідник.

Кожен із представлених тут діячів культури йшов до своєї нової професії власним шляхом, але завжди відчував її початок саме у Ніжині.

Ключові слова: *Ніжинська вища школа, музикант, А. Галенковський, О. Рубець, Ф. Стравинський, фотограф, винахідник, С. Юрковський.*

Ніжинська вища школа, яка нині відзначає своє 200-ліття від дня функціонування, підготувала декілька десятків тисяч своїх випускників різних спеціальностей: це педагоги різних спеціальностей, юристи, інженери, музиканти, хореографи, соціологи, психологи, фармацевти тощо.

Але життя широкіє і багатогранне, та й молоде покоління протягом 1820–2020 рр. було також різним, тож часом зустріч з викладачем вишу чи культурними заходами, які проводилися не лише в

навчальному закладі, а й у місті Ніжині, сприяли тому, що в подальшому у деяких випускників розвивалися нові захоплення, які ставали визначальними на їх подальше життя. Тому серед випускників Ніжинської вищої школи чимало яскравих письменників, вчених, політичних і державних діячів, кінооператорів, акторів, військових тощо.

У нашій статті вперше будуть представлені чотири випускники, композитори та музиканти Фізико-математичного та Юридичного ліцеїв – А. Й. Галенковський, О. І. Рубець, відомий співак Ф. Г. Стравинський. Крім музикантів, подаємо також інформацію про відомого в Російській імперії фотографа-винахідника С. А. Юрковського. Кожен із них йшов до слави різними шляхами, але ніколи не забував про свою альма-матер, яка сформувала їх як спеціаліста відповідної професії і певною мірою дала підґрунтя для подальшого розвитку того, що визначило їх нове захоплення і прославало їх навіки.

Галенковський Андрій Йосипович (30.03(11.04).1815) – український композитор і віолончеліст.

Народився у селі Рудівка Прилуцького повіту на Полтавщині (нині Чернігівська обл.) у дворянській родині [1]. Вступив у Гімназію вищих наук князя Безбородька разом з братом Євгенієм, але з її реформуванням закінчив у 1835 р. Фізико-математичний ліцей разом з майбутніми поетом Олександром Афанасьєвим (Чужбинським), художником Андрієм Гороновичем, інженером залізничних шляхів сполучення М. Миклухою-Маклаєм, генералом Василем Катаєвим та іншими студентами досить великої групи, яка складалася з 31 студента в основному дворянських дітей Чернігівської та Полтавської губерній. Хоча в ліцеї все було спрямоване на те, щоб готувати технічні та офіцерські артилерійські кадри, а для цього була складена і відповідна програма, тож деякі викладачі гуманітарних предметів, а також іноземних мов сприяли загальному розвитку студентів. В цьому велику роль відігравала і бібліотека, яка залишилася від Гімназії вищих наук кн. Безбородька. Це учитель малювання К. Павлов, професор словесності П. І. Никольський та інші. Учителем музики у 1822–1838 рр. працював Федір Ємельянович Севрюгін, досвідчений музикант і організатор позакласної роботи як у Гімназії вищих наук кн. Безбородька, так і у Фізико-математичному ліцеї. Він керував невеликим струнним оркестром. Саме тут Андрій Галенковський і міг брати участь та грати на віолончелі.

Після закінчення Фізико-математичного ліцею князя Безбородька у 1835 р. і отримання звання студента ліцею та розряду 14 класу А. Галенковський повернувся у свою родову садибу. Працював у

сусідньому повіті межевим суддею. Вийшов у відставку у чині титулярного радника.

Він не тільки любив музику, а й складав її як композитор. У 1839 р. у С.-Петербурзі видав збірку мазурок для віолончелі під назвою "Воспоминания о Малороссии". А 1840 р. з'являється його симфонія "Кадриль", для віолончелі варіації, фантазії, мазурки.

А. Галенковський виступав на різних зібраннях у відомих дворян Чернігівщини та Полтавщини, зокрема у Милорадовичів, у Перевалочному, Бурімці, Калюжинцях. Особливо часто його запрошували Галагани у свої садиби Дігтярі та Сорочинці, де існували хорові та музичні колективи.

У Дігтярях, господарем яких був Петро Григорович Галаган, існував кріпацький оркестр, який славився майстерною грою творів Гайдна, Бетховена та інших композиторів. Серед видатних музикантів був і скрипаль-кріпак Артем, якого зобразив у своїй повісті "Музикант" Т. Шевченко. Сюди любив їздити Андрій Йосипович, брати участь у концертах і демонструвати власні твори.

Як свідчать дослідники творчості Т. Шевченка, поет побував у Галаганів у Дігтярях у 1845 р. Тут, очевидно, і відбулося знайомство поета з Андрієм Галенковським.

У 1863 р. А. Галенковський був членом Київського відділення Російського музичного товариства. На жаль, залишилося дуже мало свідчень про творчу діяльність композитора, його оригінально виконані твори на віолончелі та їх подальшу долю.

Рубець Олександр Іванович (01(13).10.1837–28.04(11.05).1913) – музикознавець, фольклорист, збирач українських народних пісень, музичний педагог.

Юрист і відомий музикант, педагог, професор С.-Петербурзької консерваторії. І все це відноситься до однієї і тієї ж людини – Олександра Рубця, випускника Ніжинського юридичного ліцею. Але юридична освіта не стала, як для більшості випускників ліцею, для нього основою, музика перемогла.

Олександр Рубець народився у Чугуєві у військовому поселенні, керівником якого був його батько генерал-майор, дворянин Іван Пилипович, а мати, Анна Петрівна, родом із Стародуба, з родини Немировичів-Данченків, із якої вийшов відомий театральний діяч Володимир Іванович, засновник Московського художнього театру. У сім'ї любили як класичну музику, так і народну, а тому у їх будинку звучали твори бандуристів і лірників. Потяг до музики був і в Олександра, і коли йому виповнилося п'ятнадцять років, батьки запросили із Відня чеського музиканта Франца Францевича Черні, щоб він сприяв розвиткові музичних здібностей сина.

Як і у всіх інших дворянських рідних, батьки намагалися дати дітям світську освіту. А тому спочатку обрали Харківську гімназію (1850 р.), а потім, у 1853 р., Першу Київську гімназію, куди зараховували найбільш здібних хлопців. У гімназії Олександр Рубець співав у хорі, складеному із кращих голосів, відібраних із семи класів. Він ходив також слухати органну музику під час служби у костьолі, яку грав його учитель музики – Шмітберг.

У 1854 р. помер батько, і сім'я переїхала у село Іскровку Стародубського повіту.

Після закінчення гімназії у 1858 р. Олександр Рубець обрав Ніжинський юридичний ліцей князя Безбородька і намагався осилити юридичні науки. У цей час тут працювали професори-юристи М. Д. Затиркевич, К. А. Царевський, А. К. Ціммерман, А. Ф. Янишевський. Історію і статистику читав молодий талановитий професор І. В. Лашнюков, російську словесність Є. М. Бєлобров, який у цей час видав монографію "О народной русской поэзии" (1859), дослідження про український фольклор, який він розглядав "як свідоме вираження народного духу, народного характеру". Саме ці заняття, мабуть, більше всього цікавили Олександра Рубця, і це підтверджують його подальші зацікавлення [2].

В одній із своїх заяв юний ліцеїст з гумором стверджував: "Лінувався, більше займався співами, записував малоросійські пісні, внаслідок цього закінчив ліцей з чином 14 класу".

Слід зазначити, що директор ліцею Єгор Павлович Стеблін-Камінський, на якого в дитинстві мав великий вплив І. Котляревський, все робив в очолюваному ним невеликому навчальному закладі, щоб молоді було цікаво жити, і організовував літературні вечори, стимулював її до творчості. Деякі ліцеїсти брали участь разом з ніжинськими інтелігентами у підготовці драматичних вистав і влаштуванні концертів у місті.

Після закінчення ліцею у 1861 р. Олександр Рубець влаштувався на роботу у Чернігівську карну палату помічником слідчого. Але, довідавшись про відкриття у 1862 р. С.-Петербурзької консерваторії, він вступив туди, маючи дуже гарний голос, спочатку у клас співів Пичіолі, а потім, за порадою А. Г. Рубінштейна, – в клас теорії музики М. І. Заремби.

Після закінчення консерваторії у 1866 р. О. Рубець був залишений у ній викладачем елементарної теорії та сольфеджіо. До своєї роботи він ставився відповідально, з любов'ю, вів велику дослідницьку та методичну роботу, опублікував навчальні посібники: "Метод преподавания элементарной теории и сольфеджио" (1867),

"Сборник упражнений для одного и многих голосов (1870–1871), "Ритмический сборник" (1873), "Сборник упражнений в ключах" (1874), "Краткая музыкальная грамматика (1875), "Музыкальная азбука" (1876) та інші.

Крім теоретичних праць з музики, О. Рубець видав також фольклористичний "Сборник украинских народных песен (вып. 1)" та зібрання "Двести шестнадцать народных украинских напевов" (1872), які збирав він їх, починаючи із Ніжина, та у 1868 р. на Кубані і 1869 р. влітку в Україні. Крім цього збірника, виходили й інші його зібрання російських, українських, білоруських народних пісень та танців. Він написав музику також на вірші Т. Шевченка "Думи мої, думи".

Як свідчать дослідники, музикантом було записано близько 6 000 народних пісень. Багато із зібраного О. Рубцем використано для музичних обробок композиторами П. Чайковським, М. Римським-Корсаковим, М. Мусоргським, Ф. Колессою та ін. У 1879 р. О. І. Рубець видав "Биографический лексикон русских композиторов и музыкальных деятелей", багатий на фактичний матеріал і імена, яких не можна знайти в інших енциклопедіях і словниках.

У 1879 р. О. Рубець отримав звання професора. На цій посаді працював у консерваторії до 1895 р., викладаючи теорію музики. Але він був затребуваний як спеціаліст і в інших навчальних закладах, зокрема в Інститутах благородних дівичь – Олександрівського у Смольному, Єлизаветинського, Миколаївського, Сирітського, Патріотичного, Павловського та інших навчальних закладів. Педагог не лише навчав, як грати, співати, а й проводив відповідну роботу зі своїми вихованцями, щоб і вони самі виявляли в різній місцевості обдарованих дітей, підтримували їх, популяризували музику, прищеплювали любов до неї.

Протягом навчання і викладання у консерваторії О. Рубець вів щоденникові записи, в яких відбите не лише його життя, а й історія консерваторії з її професорами, композиторами. Перед від'їздом у Стародуб він передав 43 зошити директору С.-Петербурзької публічної бібліотеки В. В. Стасову, але, на жаль, вони не значаться у фондах бібліотеки. Лише один із зошитів був опублікований в газеті "Новое время", де закарбовані дуже цікаві записи про перші роки функціонування консерваторії.

На жаль, у 1895 р. у Олександра Рубця розвинулась катаракта очей. Після операції професор порушив суворий режим і прийшов на екзамен, коли складали студенти його класу. Це стало причиною запалення очей і загальної сліпоти у червні цього ж року [3].

На цьому завершилася робота у консерваторії. Олександр Іванович пішов на пенсію й оселився у свого брата, який проживав у садибі матері у Стародубі Брянської губернії (до початку XX ст. – Чернігівська губернія). У XVII–XVIII ст. це місто належало до Стародубського полку, виділеного у 1663 р. із Ніжинського і підпорядкованого безпосередньо гетьманському урядові. У 1781 р. був ліквідований полковий устрій на Лівобережній Україні і територія Стародубського полку відійшла до складу Новгород-Сіверського намісництва, а з 1786 р. – Малоросійську губернію.

Але і в цих складних умовах життя Олександр Іванович не міг залишатися без улюбленої справи, а тому продовжував займатися просвітницькою діяльністю. Він домогся відкриття у Стародубі для дітей робітників та селян відкриття музичної та рисувальної шкіл, курси крою і шиття для дівчат із незабезпечених сімей. Всі витрати на оренду приміщень і оплату вчителям він брав на себе із отримуваної ним пенсії в 600 крб. на рік з доплатою ще такої ж суми від імператриці за навчання її дітей великих князів музики, сам залишаючись у складному матеріальному стані.

Олександр Іванович своїх кращих талановитих учнів привозив у С.-Петербурзьку консерваторію, значна частина яких стала добре відома у музичному світі. Він також організував хор і оркестр, які виступали у сусідніх містах Почені і Новгороді-Сіверському. У Стародубі була поставлена опера М. Глінки "Жизнь за царя".

У 1899 р., у день святкування 100-річчя від дня народження О. Пушкіна, О. Рубець організував насадження дерев на пустинному місці, яке було неподалік від його будинку. Першу липу посадив Олександр Іванович. Так у Стародубі з'явився місцевий парк.

У 1908 р. Олександр Іванович зібрав нащадків гетьмана України Павла Полуботка, щоб вирішити питання про повернення золота, вивезеного гетьманом за кордон. Але цей з'їзд завершився невдачею, і О. Рубця звинуватили в обмані. Але сам факт дуже цікавий у біографії музиканта і мецената.

До цікавих фактів із життя О. Рубця слід віднести і його позування художнику І. Рєпіну, який писав картину "Запорожці пишуть листа турецькому султану" і зобразив у центрі полотна могутнім козаком.

Дуже широка благодійна діяльність Олександра Рубця. Він виділяв кошти на відкриття школи у Буді-Карецькій, міської музичної школи у Стародубі у 1911 р., будівництво народного дому, першого кінотеатру тощо.

Помер Олександр Рубець 28 квітня (11 травня) 1913 р. Поховали його всім містом на цвинтарі Вознесенської церкви біля брата Іпо-

лита. Після закінчення Великої Вітчизняної війни храм був знесений, варварськи зруйнований і цвинтар, де знаходилась могила Олександра Івановича. Пізніше у місті в парку, посадженому ним, установили символічну могилу митця. Музичну школу, названу після його смерті його іменем, знову поновили нині у назві. Так потроху відроджується ім'я видатного музиканта і мецената уже у наш час.

До плеяди видатних музикантів та співаків відносимо й ім'я **Стравинського Федора Гнатовича** (08(20).06.1843–21.11.(04.12).1902) – відомого співака, батька видатного композитора Ігоря Стравинського. Як і багато інших юнаків із Білоруського краю, Федір Стравинський обрав для подальшого навчання Ніжинський юридичний ліцей князя Безбородька, який функціонував з 1832 року і був відомий у Російській імперії, бо готував добре підготовлених юристів різного профілю.

Народився Федір Стравинський у селі Головинці (інша назва Новий двір) Речичького повіту Мінської губернії у шляхетній дворянській родині агронома католицького походження. Батько Гнат Гнатович працював у багатьох поміщиків на території Білорусії та України, зокрема у Чернігівській та Полтавській губерніях. Але це не забезпечувало життя родини, у якій було 4 дітей.

Після народження Федір Стравинський виховувався вдома, а коли настав час навчатися, його відправили на проживання до брата батька Станіслава Гнатовича, який жив у Мозирі, де був свій навчальний заклад – дворянське училище. Але у 1859 р. сім'я Стравинських переїхала до Ніжина, і Федора перевели до першого класу Ніжинської гімназії, яка функціонувала з 1840 р. при Юридичному ліцеї кн. Безбородька. Проте через два роки його повернули знову у Мозир, де була також відкрита гімназія. Один із її викладачів згадував: "Високий стрункий і красивий юнак цей виділявся своєю благовихованістю. Навчався він у мене старанно і на уроках відповідав не по зазубреному, а складно" (Виленский вестник. 1902. № 292).

Дослідники та архівні документи свідчать, що у юнака спостерігався потяг до мистецтва, а тому він залюбки співав у церковному хорі під керівництвом священника отця Георгія Тарнопольського, а також брав участь у театральному гуртку, зігравши ролі Миколи Бурмака в комедії Антона Янковського "Покійник Опанас", у грудні 1864 р. – роль Миколи у п'єсі Івана Котляревського "Наталка Полтавка" та Шпекіна у "Ревізорі" Миколи Гоголя (Стравинский Ф. И. Статьи, письма, воспоминания. Ленинград, 1972. С. 174).

Після закінчення гімназії Федір Стравинський вступив 1865 р. у Ніжинський юридичний ліцей, у якому за три роки готували різнопрофільних юристів. Він добре розумів, що так можна було легше

вступити до університету шляхом переведення. І він подав заяву до Новоросійського університету, який тільки що відкрився. Ф. Стравинського зараховують на навчання у ньому.

Але провчившись один семестр, він перевівся в Університет Святого Володимира у Києві, отримавши перевідну характеристику, у якій було сказано, що студент Федір Стравинський під час навчання у Новоросійському університеті поводить себе добре, ні в чому не дозволеному не був помічений. Характеристика прийшла із Одеси 10 січня 1866 р., а 29 січня 1866 р. його зарахували студентом першого курсу юридичного факультету на другий семестр. Ці архівні документи підтверджують факт навчання юнака у двох університетах.

Під час навчання у Новоросійському університеті Федір Стравинський познайомився з Олександром Холодовським та його двоюрідною сестрою, яка згодом стала дружиною майбутнього співака [5].

У Київському університеті Федір Стравинський провчився лише до жовтня 1868 р., бо навесні цього ж року він не склав "полукурсовые испытания" в університеті і змушений був продовжити навчання у Юридичному ліцеї князя Безбородька у Ніжині. Навчаючись у Ніжинському ліцеї, він не мав особливого потягу до основних дисциплін, хоча закінчив його у 1869 р. з хорошими оцінками, про що свідчить середній бал 3,27 (з урахуванням чотирибальної системи оцінювання – це досить добре), що дало право отримати вищий розряд на чин XII класу при вступі на державну службу. Разом з ним випустилося ще 37 студентів-юристів, переважна більшість яких працювала в подальшому слідчими [4].

Проте Ф. Стравинського цікавила не кар'єра юриста. Він хотів стати співаком. І його активна участь у театральних аматорських гуртках, хорах підтверджували це. Перебуваючи в Одесі та Києві, він відвідував оперні вистави та концерти. А у Ніжині співав у церковному хорі та брав участь у концертах артистів-гастролерів, добираючи серйозний репертуар. Дослідниця з Ніжина Надія Онищенко у своїй статті вказує, що Ф. Стравинський, наприклад, 25 березня 1869 р. виконав арію Сусаніна з опери "Життя за царя" М. Глінки, російський романс і дует "Моряки" Костянтина Вільбоа, 13 квітня у концерті віолончеліста Кумлера співав "Тучи черные" Миколи Бахметьєва, у травні того ж року звучить арія Мельника з опери "Русалка" О. Даргомижського, а також російські романси (Онищенко Н. "Похмурий Осаул" – Федір Стравинський. *Слово просвіти*. 2006. Ч. 5 (340). С. 11).

Потяг до співу сприяв тому, що Федір Стравинський, отримавши диплом юриста, вступив 1869 р. до С.-Петербурзької консерваторії, яка була заснована у 1862 р., на вокальний факультет. Його

викладачами були Петро Репетто, Еріт Віардо, Генрієтта Ніссен-Саломан, Камілло Еверарді.

Під час навчання Федір Стравинський брав участь у лютому 1873 р. у консерваторській постановці опери Джоаккіно Россіні "Севільський цирюльник" і виконав партію Дона Базиліо. На одній із вистав був присутній антрепренер Київського міського театру Фердинанд Бергер, який запросив Федора Гнатовича у Київ і підписав з ним контракт 15 березня 1873 р. ще до завершення навчання у консерваторії на виконання партій першого баса. Антрепренер зобов'язав молодого співака працювати щоденно протягом Масляної, а в інший час виступати 4 рази на тиждень у концертах.

Як свідчать дослідники В. Реда і О. Співаченко, за період роботи у Київському театрі Федір Стравинський вивчив 17 оперних партій, зіграв у 187 виставах, виступав у благодійних концертах та імпрезах Київського відділення Імператорського Російського музичного товариства [6].

Якщо раніше у Київському міському театрі переважали італійські опери, то з приходом Ф. Стравинського з'явилися вітчизняні. Співак виконав в опері М. Глінки "Руслан та Людмила" партії Руслана (1873) та Фарлафа (1874), у його ж опері "Життя за царя" – Сусаніна (1876), а в опері О. Даргомижського "Русалка" – Мельника (1874).

У 1874 р. була поставлена опера Петра Чайковського "Опричник". Це була перша постановка, і у ній Ф. Стравинський виконав дуже гарно партію Вязьмінського. Композитор був дуже задоволений цим виконанням.

Київський період відзначений також іншими важливими подіями у житті Федора Гнатовича. Він розширив коло знайомств, до якого входили композитор Микола Лисенко, з яким разом їздили у 1875 р. в Петербург на Другий слов'янський етнографічний концерт, відомі діячі українського театру Марко Кропивницький і Марія Заньковецька, художник Ілля Рєпін, який зобразив співака на своїй картині "Запорожці пишуть листа турецькому султану" в образі Похмурого осавула. До речі, під час цих сеансів Федір Гнатович познайомився з істориком Дмитром Яворницьким, якого художник теж зобразив на своїй картині. Цих знайомих було, звичайно, значно більше, але і вони свідчать про високий їх рівень.

У травні 1874 р. Федір Стравинський одружився з Анною Кирилівною Холодовською, красивою, освіченою, талановитою піаністкою. Вони познайомилися давно і весь час листувалися. Вона була на одинадцять років молодша. У 1875 р. у них народився первісток – син Роман.

Теща, Марія Романівна, передала зятю родинну бібліотеку, яку збирав батько дружини Кирило Григорович (1806–1855). І сам Федір Стравинський також займався збиранням книжок. Тут були твори російських і зарубіжних письменників, енциклопедії, довідники, каталоги, література з історії, філології, політичної економії, образотворчого мистецтва, історії музики і театру, нотні видання. Крім цього, тут було немало книжок, пов'язаних з історією України, її культурою. Співав збирав також художні твори Івана Котляревського, Пантелеймона Куліша, Григорія Квітки-Основ'яненка та інших. Особливо цінним збиранням було "Кобзар" Шевченка. Федір Стравинський любив твори поета, знав багато віршів напам'ять.

У 1875 р. співав разом з родиною переїхав до С.-Петербурга, де йому запропонували місце соліста у Маріїнському театрі. Розпочинається новий етап у житті і творчості Федора Гнатовича. Але він не забував Україну, часто приїздив з дітьми у Київ, де проживала мати дружини, бабуся його дітей, до батька на Полтавщину, а також до брата Олександра – офіцера та сестер дружини – Марії Носенко в Устилузі на Волині та Софії Єлачич у Печисках на Поділлі. Тут у 1897 р. від серцевої хвороби помер їх старший син Роман.

З Україною Федір Стравинський був пов'язаний і репертуаром. Він завжди з задоволенням виконував партії Світлішого в опері "Кузнец Вакула" та Орлика – в "Мазелі" Петра Чайковського, Голови – у "Майській ночі" Миколи Римського-Корсакова, Тараса Бульби в однойменній опері Василя Кюнера.

Україна знайшла своє зображення і в численних малюнках співака, які він любив робити під час своїх подорожей.

У 1882 р. в Петербурзі народився син Ігор, який став відомим композитором.

Працюючи у Маріїнському театрі (1876–1902), Федір Стравинський своїми оперними партіями утверджував реалістичне мистецтво як у драматичних, так і комічних партіях, виступав проти всього фальшивого і рутинного. Він створив велику кількість яскравих різнохарактерних сценічних образів в операх Петра Чайковського "Орлеанская дева" (Дюна), "Кузнец Вакула" (Светлейший), "Чародейка" (Мамиров), Олександра Сєрова "Юдифь" (Олофері), "Вражья сила" (Сромка), Миколи Римського-Корсакова "Русалка" (Мельник), "Борис Годунов" (Варлаам, Рангон), "Майська ніч" (Голова), "Ночь перед Рождеством" (Панас), а також у операх зарубіжних композиторів. Запам'яталися образи Мефістофеля, дон Базілію, Бартоло, Марселя тощо.

Ф. Стравинський відомий і як камерний співак, про що свідчить його участь у різних концертах, які проходили у Петербурзі. Тож коли є талант, то він знайде при бажанні його володаря, свій вихід на широкий простір і принесе славу як його власникові, так і тим, хто з ним спілкувався у житті.

До яскравих митців дореволюційної Ніжинської вищої школи належить **Юрковський Сигізмунд Антонович** (1833–1901) – відомий білоруський та російський фотограф, винахідник.

У XIX ст. Ніжинська вища школа забезпечувала підготовку фахівців з багатьох регіонів Російської імперії. Було чимало і білорусів, які хотіли саме тут отримати освіту. Серед них – і Сигізмунд Юрковський, родом із дворян римо-католицького віросповідання.

У 1844 р. він вступив до Могилевської чоловічої гімназії у другий клас і після її закінчення у 1852 р. приїхав у Ніжин і вступив у Юридичний ліцей князя Безбородька.

Юридичний ліцей князя Безбородька на час навчання С. Юрковського працював стабільно, був сформований педагогічний та студентський колективи. У його володіння перейшла із попередніх років хороша бібліотека, яка доповнювалася новими книжковими джерелами. Очолював цей заклад досвідчений, добре підготовлений науковець і освітянин Християн Адольфович Екеблад, високоосвічений медик, фізіолог, що читав природничі науки.

У ліцеї працювали талановиті професори та викладачі, які давали хороші знання з юридичних наук, словесності, історії та іноземних мов: І. В. Лашнюков, А. І. Линниченко, К. О. Царевський, А. К. Циммерман та ін. Інспектором був поет, перший перекладач Святого Письма, педагог П. С. Морачевський, вчителем малювання – художник Ф. В. Соломович [7].

Знаменитими із групи С. Юрковського стали – поет Леонід Глібов, професор Федір Леонтович. Із 21 студента, які закінчували Юридичний ліцей у 1855 р., – 14 чоловік присвятили себе юридичній справі, 5 – пішли працювати у навчальні заклади, а 2 – вирішили вступити у медичні заклади: Олександр Коханський закінчив медичний факультет Київського університету і працював лікарем у Житомирі та Сигізмунд Юрковський, який спочатку влаштувався в канцелярію Могилевського губернатора чиновником 14 класу, а через рік вступив у С.-Петербурзьку медико-хірургічну академію.

Доля не дала Сигізмунду стати лікарем, бо клімат столиці негативно вплинув на розвиток хвороби легенів, і юнак повернувся на батьківщину, влаштувавшись після лікування у 1856 р. чиновником управління Могилевського округу шляхів сполучення, а у 1859 р. він

одружився з дворянкою Леокадією Польковською. З'являлися діти: дві дочки – Анелія (1860), Вікторія (1861) і син Едуард (1864).

Службова кар'єра проходила без перерви, змінювалися лише різні посади: секретар Могилевської палати карного суду, помічник столоначальника у Могилевському губернському правлінні, молодший помічник окружного акцизного наглядача тощо. Дослужився С. Юрковський до чину колезького радника (10 клас "Табелів про ранги").

У 1866 р. він звільнився з роботи у 33-річному віці через хворобу. У зв'язку з тим, що у Сигізмунда Анатолійовича не було ніяких зауважень на роботі, він не був ні під слідством і судом, його не оштрафували, у війську і у бойових операціях також не був, то йому в акцизному управлінні видали атестат з послужним списком, що дало йому можливість вільно проживати по всій Російській імперії. І С. Юрковський поїхав з сім'єю у місто Вітебськ, а у вересні 1866 р. подав вітебському губернатору прохання про дозвіл відкрити фотографію. Такий дозвіл було надано і у 1867 р. воно з'явилося. В ньому майстер працював понад 30 років.

Перші фотонавички С. Юрковський набув у період навчання у С.-Петербурзі у Медико-хірургічній академії у знаменитого фотографа Андрія Івановича Деньєра (1820–1892), який закінчив Могилевську гімназію, як і С. Юрковський, у яких учителем малювання був Іван Іванович Фаленський.

У Вітебському фотографувалися всі місцеві та приїжджі знаменитості, зокрема Ілля Репін. До С. Юрковського звернувся секретар Вітебського губернського статистичного комітету Олександр Максимович Сементовський, до речі, випускник Ніжинського фізико-математичного ліцею князя Безбородька (1840), з проханням підготувати "види місцевостей, цікавих в історичному відношенні" для навчального відділу Політехнічної виставки у Москві. Коментарі до них взявся зробити сам О. М. Сементовський.

З іменем А. І. Деньєра пов'язаний розвиток фотографії, бо майстер вносив немало нового у сам процес удосконалення апарата. Він здійснив випуск 12 фотоальбомів портретів царських осіб та відомих діячів Росії.

Дослідники творчості С. Юрковського допускають, що вітебський фотограф у 1866 р. їздив до знаменитого фотографа у столицю, щоб показати свої фотографії та отримати благословення на творчу працю [8].

У 1878 р. у С.-Петербурзі створений V фотографічний відділ Російського технічного товариства, почалася дослідницька робота,

демонструються нові фотоапарати та його деталі. Виходить журнал "Фотограф". У цей процес включився і Сигізмунд Анатолійович. Він став у 1882 р. винахідником миттєвого фотографічного шторно-щільового затвору та якісних фотоматеріалів. Свої статті про це друкував у журналі "Фотограф": "К вопросу о растяжении альбуминной бумаги" (1880), "К вопросу о фотографической выставке" (1881), "Живые растения как аксессуар павильона" (1882), "Мгновенный затвор" (1882), "Моментальный затвор при пластинке" (1883) тощо.

Винаходи С. Юрковського демонструвалися на різних виставках. На жаль, фотограф не запатентував свій винахід і його використали англійські та німецькі фірми, швидко пустивши в практику фотографії, при цьому справжній їх винахідник залишився незаслужено забути. Відомий фототехнолог і діяч наукової фотографії В. І. Срезневський у журналі "Фотографические новости" (1914. № 4) зазначав: "... шторный затвор, до якого ми так звикли, як до закордонного, патентованого винаходу, був у дійсності винайдений росіянином (треба б сказати – білорусом – Г. С.) С. Юрковським і описаний ним у журналі "Фотограф" в 1883 році".

С. Юрковський слідував за новинками у галузі фотографування, дозволяв собі експериментувати. Поступово у майстра виробляється свій стиль і смак, який притягував всіх тих, хто хотів сфотографуватися.

С. Юрковський розробив також фотографії, які використовувалися у студійній практиці, і про свій досвід він поділився у статті "Фотографирование арестантов". Ці фотографії майстер називав "поліцейським протоколом зі справді удосконаленими паспортними ознаками".

Влада вимагала від С. Юрковського не фотографувати відомих осіб, причетних до закордонних, бунтівників, неблагонадійних, а також подібні події, політичні виступи у Польщі тощо. І майстер 5 грудня 1861 р. дав таку підписку Вітебському поліцейському управлінню.

Історія Вітебська, починаючи з 60-х рр. XIX ст., знайшла своє відображення у фотографіях С. Юрковського: Вітебський залізничний вокзал (1866), жіноча Маріїнська (1870) та чоловіча Олександрівська (1880), окружний суд (1883), всі храми міста тощо. Майстер притримувався думки, що кожне місто повинно мати свій портрет. І цей чудовий портрет він створив серією фотознімків, які оформляв у спеціальні рамки. Фотографічне обличчя Вітебська С. Юрковського відзначається тим, що створене завдяки майстерно зробленим знімкам: ще старе місто без електричних стовпів, трамваїв, пішохідне. Тодішня апаратура вимагала спокою, концентрації уваги до об'єкта. Чимало залишилося старих фотографій різних діячів міста,

окремих сімей, важливих подій. Кожна фотографія підписувалася прізвищем майстра, наклеювалася на цупкий папір.

С. Юрковський 20 років підряд був членом міської думи, входив до різних комісій: оціночної, пожежної, санітарної, був членом ради Вітебської міської ремесленої школи, в 1885 р. – одним із директорів Товариства взаємного кредиту, інших громадських товариств. Він один із організаторів і учасників Вітебської художньо-археологічної виставки (1871).

У 1881 р. отримав першу свою нагороду – бронзову медаль за "моментально сфотографовані портрети" на виставці у Петербурзі, а другу – у 1899 р. на 5-й фотографічній виставці Російського технічного товариства.

С. Юрковський продовжував удосконалювати фотографування, про що свідчать його статті "О стереоскопической фотографии" (1896), "Новый стереоскоп" (1897).

Помер С. Юрковський 7 лютого 1901 р. у місті Ковно (нині Каунас, Литва). Тіло майстра було перевезено у Вітебськ і поховано 12 лютого на цвинтарі біля костюлу Св. Варвари.

Чотири біографічні нариси дали можливість розширити список відомих випускників Ніжинської вищої школи, включити у широкий науковий обіг їх імена.

Література

1. Савон О. А. Творці історії Прилуччини: довідник. Ніжин: ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф", 2009. С. 117.
2. Гимназия высших наук и Лицей князя Безбородко. Санкт-Петербург, 1881. С. CLXV.
3. Метельський Г. В. Сердце, отданное людям: Повесть об А. И. Рубце. Тула, 1978. 94 с.
4. Гимназия высших наук и Лицей князя Безбородко. Санкт-Петербург, 1881. С. CLXXII–CLXXIII.
5. Співаченко О. С. Федір Стравинський і роки навчання. *Культура і сучасність*. 2017. № 2. С. 165–174.
6. Редя В., Співаченко О. Федір Стравинський: українські сторінки життя і творчості. *Музика*. 2013. № 6. С. 46–51.
7. Гимназия высших наук и Лицей князя Безбородко. Санкт-Петербург, 1881. С. CLX.
8. Болтянский Г. Очерки по истории фотографии в СССР. Москва, 1939; Морозов С. Первые русские фотографы-художники. Москва, 1952; він же. Фотография как искусство. Москва, 1970; Хмельницкая Л. В. Сигизмунд Юрковский – фотограф из Витебска. Минск, 2014. 254 с.

References

1. Savon, O. A. (2009). *Tvortsi istoriyi Pryluchchyny* [Creators of the history of Priluchchina] Nizhyn: TOV "Vydavnytstvo "Aspekt-Polihraf", 2009. [in Ukraine].

2. (1881) *Hymnazyya vysshykh nauk y Lytsey knyazya Bezborodko* [Gymnasium of Higher Sciences and Lyceum of Prince Bezborodko]. Sankt-Peterburh. [in Russian].
3. Metel'skiy, H. V. (1978). *Serdtshe, otdannoe lyudyam: Povest' ob A. Y. Rubtse* [Heart given to people: The story of Al Rubtse]. Tula. [in Russian].
4. (1881) *Hymnazyya vysshykh nauk y Lytsey knyazya Bezborodko* [Gymnasium of Higher Sciences and Lyceum of Prince Bezborodko]. Sankt-Peterburh. [in Russian].
5. Spivachenko, O. S. (2017). Fedir Stravyns'kyy i roky navchannya. [Fedor Stravinsky and years of study]. *Kul'tura i suchasnist' – Culture and modernity*, (2). 165–174. [in Ukraine].
6. Redya V., Spivachenko O. (2013). Fedir Stravyns'kyy: ukrayins'ki storinky zhyttya i tvorchosti. Fedor Stravinsky: Ukrainian pages of life and work. *Muzyka–Music*. (6). 46–51.
7. (1881) *Hymnazyya vysshykh nauk y Lytsey knyazya Bezborodko* [Gymnasium of Higher Sciences and Lyceum of Prince Bezborodko]. Sankt-Peterburh. [in Russian].
8. Boltianskiy, G. (1939). *Ocherki po istorii fotografi v SSSR* [Essays on the history of photographers in the USSR] Moskva; Morozov, S. (1952) *Pervyye ruskiye fotografy-khudozhniki* [The first Russian photographers-artists] Moskva; Vin zhe. (1970). *Fotografiya kak iskusstvo* [Photography as art]. Moskva; Khmel'nitskaya, L. V. (2014). *Sigizmund Yurkovskiy – fotograf iz Vitebska* [Sigismund Yurkovsky is a photographer from Vitebsk] Minsk. [in Russian].

Samoilenko H. V.

Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Slavic Philology, Comparative Studies and Translation of the Nizhyn Gogol State University

Graduators of Nizhyn Higher School – famous cultural figures

Nizhyn Higher School with its constituent educational institutions was a unique phenomenon in Ukraine in the educational environment, the staff of which trained several thousand specialists in various professions. Among those who glorified their alma mater are the characters of our article: composer and musician, Ukrainian cellist A. E. Galenkovsky, who made his first steps in music under the guidance of a teacher-musician of the Physics and Mathematics Lyceum F. E. Sevryugin, famous professor-musicologist, folklorist O. I. Rubets, who, thanks to the professor of the Law Lyceum E. M. Belobrov, began to collect and study Ukrainian folk songs, as well as a graduate of the same lyceum, the famous singer F. G. Stravinsky, who demonstrated his singing talent in Nizhyn in the lyceum church choir and in performances on the local stage.

Unusual is the fate of a graduate of the Law Lyceum S. A. Yurkovsky, who became interested in photography, which began to take only the first steps in Russia that time. He entered the history of photography as an outstanding inventor.

Each of the cultural figures represented here went to their new profession in their own ways, but always felt their beginning in Nizhyn.

Key words: Nizhyn Higher School, musician, A. Galenkovsky, O. Rubets, F. Stravinsky, photographer, inventor, S. Yurkovsky.